

Cercle Benelux d'Histoire de la Pharmacie

Kring voor de Geschiedenis van de Pharmacie in Benelux

BULLETIN No 23

OKTOBER 1960

Redacteurs { Apoth. P. vande Vyvere, Brugge.
Rédaction { Dr. D. A. Wittop Koning, Amsterdam

INHOUD - SOMMAIRE : **Pharmacien A. Guislain** : Bibliographie de l'histoire de la pharmacie belge.
— **Apoth. Dr. A. Guislain** : Bibliografie van de geschiedenis der farmacie in België. —
Dr. L. Elaut (Gent) : Farmakopee of geen farmakopee, om het even, maar een van de oudste
boekjes met die naam. — **Apoth. L. J. Vandewiele (Gent)** : De zeldzame Pharmacopoea Amstel-
redamensis, Editio Tertia. — **Apoth. L. J. Vandewiele (Gent)** : Een oud Chinees farmaceutisch
scherm. — **Boekbesprekingen.**

BIBLIOGRAPHIE DE L'HISTOIRE DE LA PHARMACIE BELGE

par le Pharm. Dr. A. GUISLAIN.

Depuis quelques années, l'étude de l'histoire de la pharmacie en Belgique semble prendre un réel essor. Tout le mérite en revient à notre Cercle Benelux qui a su rallier les efforts jusque-là dispersés, en suscitant, au cours de réunions bisannuelles, de nombreux travaux originaux, en montrant surtout toutes les possibilités ouvertes dans ce domaine.

Il n'est que de relire les bulletins du Cercle Benelux parus jusqu'à présent pour se rendre compte des progrès réalisés dans l'étude des faits locaux intéressant notre profession. Sans doute, est-il encore trop tôt pour envisager une histoire générale de la pharmacie en Belgique, mais il est temps, nous semble-t-il, de faire le point et de recenser les travaux publiés jusqu'ici, à l'intention des chercheurs.

Dans un tel recensement, il est presque impossible d'être complet. Aussi, nous demanderons à nos confrères de bien vouloir nous signaler les erreurs et les omissions qu'ils pourront rencontrer dans cet essai. D'avance, nous les en remercions très sincèrement, ainsi d'ailleurs que notre confrère V a n d e V y v e r e qui nous a très aimablement communiqué ses notes personnelles sur ce sujet.

N.B. Les chiffres en caractères gras, sans indication de n°, déterminent le volume ou le tome.

Les chiffres en caractères ordinaires, sans autres indications, déterminent la page.

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS DER FARMACIE IN BELGIE

door Apoth. Dr. A. GUISLAIN.

Sedert enkele jaren schijnt de studie van de Geschiedenis der Farmacie in België werkelijk herop te leven. Het is onze « Benelux Kring voor de Geschiedenis der Farmacie » die de verdienste heeft de tot dan toe verspreide inspanningen te hebben gebundeld, door het opwekken van talrijke originele bijdragen tijdens zijn halfjaarlijkse bijeenkomsten, waarbij gewezen werd op de talrijke mogelijkheden op dit terrein.

Men hoeft slechts de tot nu toe verschenen bulletins van de « Benelux Kring » te herlezen om zich rekenschap te geven van de gemaakte vorderingen in zake studie van de lokale feiten in verband met ons beroep. Ongetwijfeld is het nog te vroeg om een algemene geschiedenis der farmacie in België te gemoet te zien, maar het wordt o.i. tijd om te weten waar wij staan en de tot nu toe gepubliceerde werken te overzien ten behoeve van eventuele onderzoekers.

Bij een dergelijk recensement is het bijna onmogelijk volledig te zijn. Wij vragen dan ook aan onze collega's om vergissingen of tekortkomingen te vermelden die zij in dit overzicht zouden kunnen aantreffen. Bij voorbaat onze oprechte dank, ook overigens aan collega V a n d e V y v e r e die zo vriendelijk was ons zijn persoonlijke nota's te overhandigen.

N.B. De vette cijfers, zonder aanduiding van n°, bepalen het volume of het deel.

De gewone cijfers, zonder nadere aanduiding, bepalen de bladzijde, daarna het jaar.

AFKORTINGEN — ABBREVIATIONS :

Inl. Phcia. Anv. = Journal de Pharmacie publié par la Société de Pharmacie d'Anvers (1845).

Ph. Wbl. = Pharmaceutisch Weekblad (1864).

Bull. S.H.P. = Bulletin de la Société d'Histoire de la Pharmacie (1913).

Pharm. Tijdschr. Belg. = Pharmaceutisch Tijdschrift voor België (1923).

Bull. Benel. = Bulletin du Cercle Benelux d'Histoire de la Pharmacie (1951).

A. - ALGEMEENHEDEN — GENERALITES :

- Brans P. H. — Gilden in België, Nederland en Luxemburg waartoe apothekers hebben behoord, *Ph. Tijdschr. Belg.* **31**, n° 6, 127-153, 1954 ; *Bull. Benel.*, n° **9**, 5-30, 1954.
- De Collegia Medica in de Zuidelijke Nederlanden, *Bull. Benel.* n° **14**, 1-3, 1956.
- Broeckx C. — Essai sur la limitation du nombre des pharmaciens en Belgique, *Jnl. Phie. Anv.*, **VII**, 381, 1851.
- Créteur L. — Lois et Règlements sur la Pharmacie en Belgique, depuis les temps les plus reculés jusqu'à nos jours ou code annoté à l'usage des pharmaciens. Bruxelles-Paris, 1870.
- Daems W. F. en Vandewiele L. J. — Noord- en Zuid-Nederlandse stedelijke Pharmacopeeën. Antwerpen, Joppe, 1955.
- Nog over Noord- en Zuid-Nederl. , *Ph. Tijdschr. Belg.*, **33**, n° 1, 10-13, 1956 ; *Bull. Benel.* n° **15**, 20-23, 1957.
- De Meyer I. J. — Notes concernant les règlements sur l'art de guérir au XVIIe s. Bruges, Félix De Pachter, 1844, in-4°.
- D'Haese F. — Bibliographische bijdrage tot de geschiedenis der Pharmacie in Vlaanderen, *Pharm. Tijdschr. Belg.*, **9**, n° 1, 3-11, 1931.
- Gautot — Histoire de la Pharmacie en Belgique, *Jnl. Phcie. Belg.*, **XIX**, 13-15, 1937.
- Guislain A. — Pour une étude de l'histoire de la Pharmacie en Belgique. Des origines au XIIe s., *Jnl. Phcie. Belg.*, **XIII**, n° 1-2, 65-78, 1958 ; *Bull. Benel.* n° **18**, 1959.
- Contribution à l'Histoire de la Pharmacie en Belgique, sous le Régime français (1794-1814). Bruxelles, Dioncre, 1959.
- et Segers E. — Pour une étude de l'histoire de la Pharmacie en Belgique. Avant-Propos, *Jnl. Phcie. Belg.*, **XII**, n° 9-10, 431-435, 1957 ; *Bull. Benel.* n° **16**, 1958.
- Hofman J. J. — Pharmaceutische Ex-Libris in Nederland en België, *Pharm. Wbl.*, **65**, 427-439. (Compte-rendu in *Jnl. Phcie. Belg.*, **X**, 295, 1928.
- Jaspar J. — Un regard sur le passé. Vieilles pharmacies de Belgique, *Jnl. Phcie. Belg.*, **XIX**, 146 sq., 1937.
- Le Blond A. — Contribution à l'étude de la pharmacie civile sur la rive gauche du Rhin à l'époque napoléonienne. Paris, Jouve & Cie, 1946.
- Louveau L. — Cumul médico-pharmaceutique en Belgique, *Jnl. Phcie. Belg.*, **XXII**, 508, 1940.
- Quelques aspects de la vie professionnelle des apothicaires vers l'an 1700, *Jnl. Phcie. Belg.*, **XXI**, 315, 1939.
- Pasquier V. — Examen critique de quelques points de l'histoire de la Pharmacie : le premier pharmacien qui a écrit sur son art — les premières pharmacopées officielles — les premières pharmacies. *Jnl. Phcie. Anv.*, 1845.
- Recherche sur l'époque de la séparation de la pharmacie d'avec la médecine. Bruxelles, H. Monceaux, 1874.
- Prevet F. — Histoire de l'organisation sociale en Pharmacie. Paris, Recueil Sirey, 1940.
- Pypers J. H. I. — Considérations sur la législation pharmaceutique belge. Anvers, De Cort, 1844, in-8°.
- Séparation de la médecine d'avec la pharmacie. Anvers, 1845, in-8°.
- Sauveur J. — Histoire de la législation médicale belge. Bruxelles, 1862.
- Segers E. — Les richesses d'art pharmaceutique ancien de la Belgique. *Bull. S.H.P.*, **XIII**, n° 152, 25-30, 1957.
- Origine et évolution des faïences pharmaceutiques en Belgique. *Rev. Méd. et Pharm.* (section pharmacie), n° **4**, 101-110, 1957 ; *Bull. Benel.*, n° **16**, 1958.
- Segers E. G. en D. A. Wittop Koning — Apothecaireries anciennes en Benelux — De oude apotheek in de Benelux. Deventer, 1958.
- Sternon F. — La disparition du texte latin dans la pharmacopée belge IV. *Jnl. Phcie. Belg.*, **XIII**, 737, 1931.
- Vandewiele L. J., zie Daems.
- De oudste gegevens over apothekers in België. *Pharm. Tijdschr. Belg.*, **30**, n° 6, 1953 ; *Bull. Benel.*, n° **8**, 1954.
- Vergelijkende studie over de Collegia Medica in België. *Bull. Benel.*, n° **14**, 4-27, 1956.

- Van der Wielen P. en Cohen Hk. — Noord- en Zuid-Nederlandsche vyzelgieters. Ph. Wbl., **75**, 830-831, 1938.
- Van Eyck J. V. — Wat weet ge over den apotheker. Antwerpen, 1944.
- Van Schevensteen A. F. C. — Over kwakzalverstrooibriefjes in de 16e eeuw. De Gulden Passer. Bull. van de Vereen. der Vl. Bibliophilen, 1924, Antwerpen.
- Répertoire des annonces médicales parues dans les journaux politiques dans les provinces belges au 17e et 18e siècle. Yperman, 1923, 1924.
- Van Schoor O. — L'origine des Pharmacopées. Jnl. Phcie. Belg., **V**, 469, 1923.
- De oorsprong der Pharmacopoeias. Antwerpen, 1923.
- Notes documentaires sur l'histoire de la pharmacie, de la médecine et du commerce des drogues et médicaments. Anvers, 1929.
- De l'histoire de la Pharmacie. Anvers, 1932.
- La loi de 1818 à la lueur d'un recueil administratif de 1821.
- Les formulaires pharmaceutiques étrangers et belges et le Formulaire National. Jnl. Phcie. Belg., **XVIII**, 383, 1935.
- Wittop Koning D.-A. Noord- en Zuid-Nederlandsche vyzelgieters. Ph. Wbl., **76**, 874-899, 1939.
- The Belgian Pharmacopoeas during the union with Austria (1714-1794). Vorträge Hauptversammlung Salzburg, 107-123, 1951.
- De Belgische Pharmacopoeën. Ph. Wbl., 144-148, 1952.
- Nederlandse Vyzels. Deventer, 1953.
- Delftse Apothekerspotten. Deventer, 1954.

B. - PLAATSELIJKE GESCHIEDENIS — HISTOIRE LOCALE :

Pour les ouvrages de base, cités en tête de chaque chapitre, il y a lieu de se rapporter aux généralités.

N.B. Wat de basiswerken betreft die bovenaan ieder kapittel geciteerd worden, moet naar de algemeenheden verwezen worden.

AARSCHOOT — AERSCHOT.

Vieille apothicairerie v. Segers en W. Koning.

ANTWERPEN — ANVERS.

Vieille apothicairerie v. Segers en W. Koning.

Bibliographie v. D'Haese.

Corporation v. Brans.

Pharmacopée v. Daems en Vandewiele.

Aernouts R. — Un pharmacien est-il réellement nécessaire à l'Hôpital ? Revue de Médecine et de Pharmacie (section Pharmacie), n° **3**, 68-71, 1958.

Boeynaems P. — Broeder Jan Bisschop en zijn Pharmacia Galenica et Chymica. Bull. Benel., n° **14**, 7-11, 1957.

Broeckx C. — Notice sur Pierre Coudenberg, pharm. à Anvers au XVIe s. Jnl. Phcie. Anv., **I**, 1, 1845.

— Notice sur Joseph Hubert Ignace Pypers, secrétaire de la Société de Pharmacie d'Anvers. Jnl. Phcie. Anv., **IV**, 376, 1848.

— Notice sur François Mathieu Verbert, pharmacien en chef et professeur de chimie à l'hôpital civil d'Anvers. Jnl. Phcie. Anv., **XI**, 125 sq., 1855.

— Le père de la pharmacie belge ou supplément à la notice de Pierre Coudenberg. Jnl. Phcie. Anv., **XII**, 57, 1856.

— Histoire du Collegium Medicum Antwerpiense. Anvers, Buschman, 1858, in-8°.

— Rapport sur les titres scientifiques de Pierre Coudenberg, présenté à l'Académie Royale de Médecine de Belgique (séance du 29 juin 1861). Anvers, Buschman, 1861.

— Note sur le liggere des apothicaires d'Anvers. Annales de l'Acad. d'Archéologie de Belgique, **18**, 280-291, 1861. Anvers, Buschman, 1861, in-8°.

— Notice sur François Joseph Rigouts, pharmacien. Anvers, 1868.

— Une page de l'histoire de la pharmacie d'Anvers. La Pharmacopée de 1661. Jnl. Phcie. Anv., 1869.

- De Mets A. — Les inscriptions funéraires médicales à Anvers. *Liber memorialis*, 1er Congrès d'Histoire de l'Art de guérir, 305, 1920.
- Donnot Fern. — Notices sur Fr. J. et Ch. Rigouts, in *Biographie Nationale*, T. XIX.
- Ernalsteen J. A. U. — Ontwerp eener Pharmacopoea Pauperum voor de provincie Antwerpen, tijdens het Hollandsche Regiem. Yperman, aflev. II, 1924.
- Ed. Frison. — Apotheker François Mathieu Verbert (1759-1854) en de restauratie der meesterwerken van de Vlaamse Schilderschool te Antwerpen in 1816. — *Pharm. Tijdschr.* 35, 53, 1959.
- Gedenkboek (Société de Pharmacie d'Anvers) 1835-1935.
- Gorissen Dr. — Notice biographique sur Henri-Joseph Van den Corput, lue le 27 nov. 1860, à la Société de Pharmacie d'Anvers. *Jnl. Phcie. Anv.*, XVII, 1, 1861.
- Jacques V. — Notice sur J. H. I. Pypers, in *Biographie Nationale*, T. XVIII.
- Morren E. — A la mémoire de P. Coudenberg. Prologue à la *Belgique Horticole*, p. V-XX, 1866 ; *Revue horticole de Gand*, 1866 ; *Biographie Nationale*, T. IV, 1873.
- Pasquier V. — Feu Pierre Coudenberg. *Jnl. Phcie. Anv.*, I, 1845.
- Etude sur la vie et les travaux de Pierre Coudenberg. *Jnl. Phcie. Anv.*, XVII, 361, 1861.
- Sergijssels Ed. — Notice sur les apothicaires, les pharmaciens et la Société des pharmaciens d'Anvers. Anvers, 1927.
- *Chronijke der Antwerpsche Apothecarissen (1422-1835)*. Anvers, Dirix, 1932.
- Tricot-Royer — Drukker Plantijn en de geneeskundige Wetenschappen. *Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde*, 1922.
- La Thériaque à Anvers. Une ordonnance du magistrat en 1499. Anvers, De Vos-Van Kleef, 1924. (Cf. Impression en caractères gothiques de la première ordonnance communale d'Anvers, relative à la préparation publique de la Thériaque (1499). Anvers, Buschman, 1925).
- La Pharmacie du Taciturne à Anvers. Evreux, Hérissé, 1922.
- Van Bawel M. B. — Notice sur le pharmacien Charles-Jacques Franck. *Jnl. Phcie. Anv.*, XIX, 289 sq., 1863.
- Van Schevensteen A. — Naamlijsten van Antwerpsche geneesheren, chirurgijns enz. opgemaakt uit de voornaamsche fondsen van het stadsarchief. *Antwerps Archiefblad*, I, 122, 1932.
- Van Schoor O. — Livre d'or de la Société de Pharmacie d'Anvers. Anvers, Buschmann, 1922.
- André De Weerdt (1825-1893). Een Antwerpse volksdichter en zijne liederen in betrekking met de pharmacie. Anvers, 1925.
- Wittop Koning D. A. — De rol van Antwerpen in de geschiedenis van de pharmacie. *Pharm. Tijdschr. Belg.*, 32, 5, 1955 ; *Bull. Benel.*, n° 12, 6, 1955.
- De oudste pharmaceutische ordonnantiën van Antwerpen. *Bull. Benel.*, n° 15, 1-7, 1957.
- Wijndelts J. W. — Apothekerstuin in Antwerpen. *Ph. Wbl.*, 1918, 272.

ARLON — AARLEN.

Corporation v. Brans.

ASSCHE.

Vieille apothicairerie v. Segers en W. Koning.

BRUGGE — BRUGES.

Bibliographie v. D'Haese.

Corporation v. Brans.

Pharmacopée v. Daems en Vandewiele.

Apothecairerie de l'Hôpital Saint-Jean :

Hossard J. — La pharmacie de l'Hôpital Saint-Jean à Bruges. *Bull. S.H.P.*, XII, n° 151, 433-434, 1956.

Jaspar — op. cit.

Segers en W. Koning — op. cit.

Tricot-Royer — La visite médico-historique de Bruges — La pharmacie. *Bruxelles Médical*, 1926, 602 ; *Jnl. Phcie. Belg.*, VIII, 250, 1926.

- D e M e y e r I. J.** — Origine des Apothicaires de Bruges. Annales de la Société médico-chirurgicale de Bruges, **III**, 1842.
- Analectes médicaux ou recueil des faits qui ont rapport à l'art de guérir et qui se sont passés dans le ressort de la ville et du Franc de Bruges. Bruges, 1851.
- D e W o l f K. en J., V a n d e V y v e r e P.** — Geschiedenis van de apotheek « Den Cleynen Thems ». Pharm. Tijdschr. Belg., 1956, 199 ; Bull. Benel., n° **15**, 11-20, 1957.
- P a s q u i e r V.** — Analyse critique de l'ouvrage du docteur De Meyer intitulé « Origine des apothicaires de Bruges ». Anniv. Union Royale. Extr. de l'Encyclopédie des Sciences médicales, Bruxelles, 1842.
- V a n d e V y v e r e P.** — Van Kruidenier tot Apotheker. Pharm. Tijdschr. Belg., **25**, n° 7-8, 1948.

BRUSSEL — BRUXELLES.

Bibliographie v. **D ' H a e s e**.

Corporation v. **B r a n s**.

Pharmacopée v. **D a e m s en V a n d e w i e l e**.

H e l d e n b e r g h C. en S t r a u v e n D. — Notice historique et littéraire sur les deux premières pharmacopées belges de Bruxelles et de Gand. Gand, Ad. Hoste, 1913.

Apothécaireries v. **S e g e r s en W. K o n i n g**.

M u l s G. — Pro Medico, **I**, 17-19, 1936.

S e g e r s E. — Une vieille apothécairie à Bruxelles. Revue de Médecine et de Pharmacie (section Pharmacie), n° **1**, 7-12, 1957 ; Bull. Benel., n° **15**, 1957.

B r o e c k x C. — Notice sur les travaux de Van den Sande. Anvers, 1839, in-8°.

— Notice sur J. B. Van den Sande, maître en pharmacie à Bruxelles. Jnl. Phcie. Anv., **II**, 439, 1846.

— Histoire du Collegium Medicum Bruxellense. Anvers, 1862. Annales de l'Académie d'Archéologie de Belgique, T. XVIII et XIX, 1861-62.

C a p P. A. — Notice biographique sur J. B. Van Mons. Jnl. Phcie. Anv., **IX**, 57, 1853.

C r e p i n F r. — Notice sur Jean Kickx. Biographie Nationale, T. X, 1888-89.

Fédération « Les Pharmaciens de Bruxelles », LXe anniversaire (1893-1953). Bruxelles, 1954.

(**F r a i k i n Ch. A.**) Un élève-pharmacien devient un grand artiste. Jnl. Phcie. Belg., **XIII**, 713, 1931 (d'après Alb. de Burbure in « Le Littoral d'Ostende »).

G u i s l a i n A. — Quelques considérations sur le placard du 8 octobre 1540 concernant l'exercice de l'art de guérir à Bruxelles. Jnl. Phcie. Belg., **XII**, n° 3-4, 139-153, 1957 ; Bull. Benel., n° **16**, 1958.

— Un grand pharmacien bruxellois : J. B. Van Mons (1765-1842). Revue de Médecine et de Pharmacie (section Pharmacie), n° **1**, 7-15, 1959 ; Bull. Benel., n° **19**, 1959.

H a i n a u t — Histoire du Collegium Medicum Bruxellense par le Dr. C. Broeckx (Analyse). Jnl. Phcie. Anv., **XXIII**, 306, 1867.

J a c q u e s V. — Notice sur A. D. de Hemptinne. Biog. Nationale, T. IX, 1886-87.

— Notice sur J. B. Van Mons. Biog. Nationale, T. XV, 1899.

L o u v e a u x L. — Deux pharmaciens bruxellois du temps passé. Jnl. Phcie. Belg., **XXI**, 274-277, 1939.

P r o o t W. — Historique de l'Ecole de Pharmacie de l'Université libre de Bruxelles. Commémoration du centième anniversaire (1842-1942). Bruxelles, Stoops, 1947.

Q u e t e l e t L. A. — Notice historique sur J. B. Van Mons. Annuaire de l'Académie Royale des Sciences et Belles-Lettres, 1843.

T o u r n e u r V. en W i l d e m a n D e, E. — Jean Hermans, apothicaire et botaniste bruxellois du XVIIe siècle. Académie Royale de Belgique, Classe des Lettres et des Sciences morales et politiques, 5ème série, T. **XXVIII**, n° 10-11, 266-307, 1942.

R i g o u t s Ch. — Le catalogue du jardin de Jean Hermans, maître-apothicaire à Bruxelles au XVIIe siècle. Extrait des Annales de la Société de Médecine d'Anvers, Anvers, 1889.

S e r g i j s e l s E. — Historique des apothicaires de Bruxelles. Jnl. Phcie. Belg., **XII**, 808 sq., 1930.

S t a s J. — Notice historique sur J. B. Van Mons. Bulletin de l'Académie Royale de Médecine, 1842-1843.

V a n D o n i n c k A. — Sprokkels uit oude archivatie. Ordonnantie tot uit oefenen der geneeskunde 1540. Bijch. Gesch. Gen. ? IX, 34, 1929.

DENDERMONDE — TERMONDE.

Corporation v. B r a n s.

B r o e c k a e r t J. — Het Collegium medicum van Dendermonde. Dendermonde, 1900, in-8°.

DINANT.

Corporation v. B r a n s.

DIEST.

Apothicaierie v. S e g e r s en W. K o n i n g.

Corporation v. B r a n s.

EUPEN.

W i l d t W. — Eupen dans l'histoire de la pharmacie allemande. Jnl. Phcie. Belg., II, 360, 1920.

GENT — GAND.

Corporation v. B r a n s.

Zie Vlaanderen, Gedenkboek, op. cit.

Bibliographie — D ' H a e s e F. — Bibliographische bijdrage tot de geschiedenis van het apotheekwezen te Gent. Pharm. Tijdschr., 6, 169-173, 1928.

Pharmacopée v. D a e m s en V a n d e w i e l e.

H e l d e n b e r g h en S t r a u v e n, zie Brussel, op. cit.

V a n S c h o o r O. — Les Pharmacopées de Gand. Bruxelles, 1934.

Apothicaierie v. S e g e r s en W. K o n i n g.

V a n d e w i e l e L. J. — De apothekerspotten van het Museum voor Folklore te Gent. Pharm. Tijdschr. Belg., 28, n° 3-4, 1951.

— Inventaris der apothekerspotten opgesteld in de apotheek uit de XVIIIe eeuw van Museum voor Folklore te Gent. Oostvlaamse Zanten, 1951.

B r o e c k x C. — Notice sur Pierre Van Baveghem, pharmacien. Jnl. Phcie. Anv., IX, 1, 1853.

L a e k e m a n L. — Over een oude artsenijskundige verzameling te Gent. Pharm. Tijdschr. Belg., 24, n° 7-8, 105-108, 1947.

M o r r e n E. — Notice sur Pierre Van Baveghem. Biographie Nationale, T. II, 1868.

T h i r y V. — La Thérapeutique à l'Hôpital de la Biloque au début du XIXe s. Les Cahiers de la Biloque, 183-194, 1951.

V a n d e V e l d e A. J. J. — Petrus Van Baveghem geneeskundige en Petrus Van Baveghem apotheker. Verh. Kon. Vlaamse Academie voor Geneeskunde in België, 1946.

V a n d e w i e l e L. J. — De « Ordonnancie Politique nopende het verkoopen van medecijnen 16 october 1456 » uit het Stadarchief te Gent. Pharm. Tijdschr. Belg., 29, n° 6, 1952 ; Bull. Benel., n° 3, 1952.

— Over het artikel XIV van de « Ordonnantien ende statuten der stadt Ghendt geordonneert op het feyt de medecijnen, verbindt de doctours, apothekers ende chirurgiens. » 11 september 1663. Pharm. Tijdschr. Belg., 29, n° 9, 1952.

— Nota's betreffende « Sr. Petrus Van Baveghem, vrijen Meester Apothecaris » te Gent. Pharm. Wbl., 88, 697-709, 1953 ; Bull. Benel., n° 6, 8, 1953.

HAINAUT — HENEGOUWEN.

Pharmacopées v. D a e m s en V a n d e w i e l e.

A r n o u l d M. A. — Histoire de la Pharmacie à Mons et dans le Hainaut, Mons, 1958.

H e u p g e n P. — Bilinguisme et comptes d'apothicaires. Jnl. Phcie. Belg., X, 888, 1928.

- V a s s e J. — Contribution à l'histoire des apothicaires du Comté et de la Prévôté le Comte de Valenciennes. Cahors, 1955.
 — Le passé de la Pharmacie dans l'ancien Hainaut français. Bull. Benel., n° 19, 1-8, 1959.

HASSELT.

- Apothicaierie v. J a s p a r.
 Segers en W. K o n i n g.
 Corporation v. B r a n s.

IEPER — YPRES.

- Bibliographie v. D ' H a e s e.
 Corporation v. B r a n s.
 D e S m e t Jos. — Les Keures inédites du plus ancien livre des Keures d'Ypres. Bull. de la Commission Royale d'Histoire, 94, 389-481, 1930.
 V a n S c h o o r O. — La plus ancienne législation médico-pharmaceutique de Belgique. La Keure d'Ypres (XIIIe-XIVe siècle). Jnl. Phcie. Belg., XVI, 448, 1934 ; Vorträge Kauptversammlung Basel, 1934.

KORTRIJK — COURTRAI.

- Corporation v. B r a n s.
 I m p e J. — Bijdrage uit de geschiedenis der apotheek te Kortrijk : Visiteren van de Drogen & Medicamenten in de jaren 1778 (uit Ordonnantie van Burge-meester ende Schepenen 13 october 1778). Pharm. Tijdschr., VIII, n° 1, 1930.
 S u p p l y J. — Zoeklichten op de Geschiedenis der Apothekers van Kortrijk. Het Apothekersblad, 5-24, 1943.

LEUVEN — LOUVAIN.

- Bibliographie v. D ' H a e s e.
 Corporation v. B r a n s.
 Apothicaierie v. Segers en W. K o n i n g.
 B o e y n a e m s P. — De invloed van Salerno op de Nederlanden voor de stichting der Leuvense Universiteit. Belg. Tijdschr. Geneeskunde, 20, 988-998, 1955.
 B r o e c k x C. — Notice sur A. D. Sassenus, pharmacien, professeur royal de chimie et de botanique à l'Université de Louvain. Jnl. Phcie. Anv., VI, 265 sq., 1850.
 — Suppléments à cette notice. Jnl. Phcie. Anv., VIII, 421, 1852 et id., XI, 349, 1853.
 D e M e t s A. — Jean-Pierre Minckelers, 1748-1784 ; l'inventeur du gaz d'éclairage. Anvers, 1940, in-8° ; l'Art Médical d'Anvers, nouvelle série, 4, 49-59, 1940.
 R i g o u t s Ch. — Notice sur la vie et les travaux de J.-P. Minckelers, professeur de Philosophie à l'Université de Louvain. Anvers, 1869.
 L'heureuse rencontre de la science et du mécénat. Hommage au pharmacien J.-P. Minckelers, inventeur du gaz de houille. Pharmaceutica, 1948, 403-406.

LIEGE — LUIK.

- Corporation v. B r a n s.
 Pharmacopée v. D a e m s en V a n d e w i e l e.
 G u i s l a i n A. — A propos de la Pharmacopée liégeoise. Revue de Médecine et de Pharmacie (section Pharmacie), n° 3, 72-76, 1959.
 V a n S c h o o r O. — La Pharmacopée de Liège. Jnl. Phcie. Belg., XIII, 45, 1931 ; Anvers, 1931.
 B r a g a r d R. — Remèdes d'autrefois. L'origine des pharmaciens à Liège. Bull. Soc. Royale « Le vieux Liège », 81, 352-355, 1949.
 D e W a r s a g e Rod. — De l'art de guérir au Pays de Liège au XVIIe siècle. Jnl. Phcie. Belg., XX, 267, 1938.
 D u r i e u x M. — La Pharmacie liégeoise au XVIIIe siècle. Annales Pharm. Belg., 7, 489-534, 1956.
 F l o r k i n M. — La Révolution liégeoise des médecins, pharmaciens et chirurgiens

- (30 mars 1790). *Revue Médicale de Liège*, **X**, 20-27, 1954 ; *Un Prince, Deux Préfets*. Liège, Vaillant-Carmanne, 1957.
- P a s q u i e r V.** — Notice sur le pharmacien J. Salpêtre. *Jnl. Phcie. Anv.*, **XVIII**, 55, 1862.
- Notice sur le pharmacien Ch. Ignace Batius. *Jnl. Phcie. Anv.*, **XVIII**, 97, 1862.
- V a n S c h o o r O.** — Une préparation publique de la Thériaque d'Andromaque à Liège (1774). *Vortrag Hauptversammlung Basel*, 1934 ; *Jnl. Phcie. Belg.*, **XVI**, 520, 1934 ; *Bull. S.H.P.*, 1934, 425.

LIER — LIERRE.

Corporation v. **B r a n s.**

LIMBURG — LIMBOURG.

- M o o n s J.** — De uitoefening van het beroep van apotheker tijdens de XVIIIe eeuw in Limburg. *Pharm. Tijdschr. Belg.*, **32**, n° 5, 106, 1955 ; *Bull. Benel.*, n° **12**, 6-8, 1956.

MAASEIK — MAESEYCK.

Apothicaiererie v. **J a s p a r.**

S e g e r s et **W. K o n i n g.**

« Le Peuple », 24 février 1956.

H e n d r i x J. — Hulde album G. Van Venckenray. Maeseyck, 1951.

V a n d e V y v e r e P. — De oudste apotheek van België ? *Bull. Benel.*, n° **3**, 24, 1952.

MECHELEN — MALINES.

Corporation v. **B r a n s.**

Apothicaiererie v. **S e g e r s** et **W. K o n i n g.**

B u e d t s E. — Notes généalogiques sur quelques pharmaciens de Malines et d'ailleurs. (*Mechlinia Pharmaceutica*). *Jnl. Phcie. Belg.*, **VII**, 507-509, 1925.

L o u v e a u x L. — La pharmacie à Malines du XVIe au XVIIIe siècle. *Jnl. Phcie. Belg.*, **XX**, 752 sq., 1938, **XXI**, 14, sq., 1939.

— La pharmacie à Malines sous le régime français. *Jnl. Phcie. Belg.*, **XXI**, 391 sq., 1939.

— La pharmacie à Malines de 1815 à 1900. *Jnl. Phcie. Belg.*, **XXII**, 139, 1940 ; id. **XXIII**, 20, 1941.

— Notaires, Apothicaires et Magistrats. *Jnl. Phcie. Belg.*, **XXII**, 13, 1940.

— Quinze ans de confraternelle collaboration médico-pharmaceutique à Malines (1841-1856). *Jnl. Phcie. Belg.*, **XX**, 405 sq., 1938.

V a n D o o r s l a e r G. — Aperçu historique sur la médecine et les médecins à Malines avant le XIXe siècle. Malines, Godenne, 1900, in-8° ; *Bull. Cercle Archéologique de Malines*, **X**, 140, 1900.

V e r b e r t F. M. — Notice sur Louis Stoffels. *Jnl. Phcie. Anv.*, **X**, 4 sq., 1854.

MONS — BERGEN.

Corporation v. **B r a n s.**

Pharmacopée v. **D a e m s** et **V a n d e w i e l e.**

G u i s l a i n A. — En marge du Codex Montois. *Revue de Médecine et de Pharmacie (section Pharmacie)*, n° **2**, 27-32, 1958 ; *Bull. Benel.*, n° **19**, 1959.

V a n d e w i e l e L. J. — De Codex Montensis of de Pharmacopée van Bergen. *Pharm. Tijdschr. Belg.*, n° **31**, déc. 1954.

A r n o u l d M. A. — v. Hainaut, op. cit.

H o e d e v a e r e Ch. — La Corporation des pharmaciens de la ville de Mons. *Annales de la Société des Sciences, Arts et Lettres du Hainaut*, 5ème série, T. **8**, 167-276. Mons, 1896.

NAMUR — NAMEN.

Corporation v. **B r a n s.**

D o u x c h a m p s J. — Les pharmaciens namurois du XVIIIe siècle. *Le Guetteur Wallon*, n° 115-116, 199-200, 218-220, 1952 ; *Echo médical*, févr.-mars 1953.

M a s o i n P. — Le passé médical dans le pays de Namur. Bull. Union médicale de la province de Namur, septembre 1921.
— Les professions médicales dans le Pays de Namur sous l'ancien régime. Anvers, 1924.

NIVELLES — NIJVEL.

Corporation v. B r a n s.

ORVAL.

Apothicairerie v. S e g e r s en W. K o n i n g.

H o l l e n f e l t z J. — La pharmacie d'Orval à la fin du XVIII^e siècle et ses spécialités. Bulletin trimestriel annexé aux Annales de l'Institut archéologique du Luxembourg. III, 49-57, 1927.

M u l s G. — L'Abbaye d'Orval et sa pharmacie. Annales Merck, 1^{ère} partie, 13-24, 1935.

V a n S c h o o r O. — Die Pharmazie der alten Abter Orval und das neue Medico Pharmazeutische Museum Orvals. Vorträge Hauptversammlung, Basel, 1934.

H o l l e n f e l t z J. — Orval à la veille de la Révolution de 1793. Médecine et Pharmacie à Orval. Pro Medico, n^{os} 2 et 3, 1929.

— La légende de Frère Antoine Périn, médecin et pharmacien d'Orval. Jnl. Phcie. Belg., XI, 731, 1929.

... — Vertus et propriétés de l'eau d'arquebusade et vulnéraire d'Orval. Jnl. Phcie. Belg., XI, 190, 1929.

C i g n o l i e F. — Over Orval. Nederl. Tijdschr. v. Geneesk., 1936.

OUDENAARDE — AUDENARDE.

Corporation v. B r a n s.

C r é t e u r L. en D e v a c h t Th. — Histoire et Origine de la Corporation des chirurgiens et des apothicaires d'Audenarde dite des SS. Cosmes et Damien. Bruxelles, in-8^o, 1882.

D e S m e t M. — De Apoteek « Het Moriaenshoofd » te Oudenaarde. Pharm. Tijdschr. Belg., 35, 140, 1958 et Bull. Benel., n^o 19, 11, 1959.

— Oudenaarde en de Farmacie. 1950. Uitg. M. De Smet, Dorpstr., 46, Bevere-Oud.

V a n d e w i e l e L. J. — v. Ronse, op. cit.

OURTHE.

F l o r k i n M. — L'inspection des pharmacies dans le département de l'Ourthe. Rev. Médicale de Liège, X, n^o 3, 78-89, 1955 ; Un Prince, Deux Préfets. Liège, Vaillant-Carmanne, 1957.

RONSE — RENAIX.

V a n d e w i e l e L. J. — Het apothekers geslacht de Vacht. Het Apothekersblad, 29, 1952 ; La lignée des pharmaciens de Vacht. Annales Pharm. Belg., 3, 652, 1952.

TIENEN — TIRLEMONT.

Apothicairerie v. S e g e r s en W. K o n i n g.

S e g e r s E. — « De Mortier », la plus ancienne pharmacie privée de Belgique? Bull. Benel., n^o 16, 1-2, 1958.

TONGEREN — TONGRES.

Corporation v. B r a n s.

P a s q u i e r V. — Notice sur le pharmacien belge Herman Stas. Jnl. Phcie. Anv., XVIII, 1, 1862.

TOURNAI — DOORNIJK.

Corporation v. B r a n s.

Apothicaierie v. S e g e r s en W. K o n i n g.

Pharmacopée v. D a e m s en V a n d e w i e l e.

V a n S c h o o r O. — La Taxatio Medicamentorum. (Tarif médicamenaire de la ville de Tournay, 1786). Jnl. Phcie. Belg., XVI, n° 7-8, 127-149, 1934.

L e c l a i r Ed. — Notes relatives à l'histoire de la pharmacie à Tournai. Bull. S.H.P., n° 118, 1947.

TURNHOUT.

Corporation v. B r a n s.

VLAANDEREN — FLANDRES.

Bibliographie v. D ' H a e s e.

Gedenkboek van het Oostvlaams Apothekersgild (1854-1954). Gand.

VILVOORDE — VILVORDE.

Apothicaierie v. S e g e r s en W. K o n i n g.

Novembre 1959.

FARMAKOPEE OF GEEN FARMAKOPEE, OM HET EVEN, MAAR EEN VAN DE OUDSTE BOEKJES MET DIE NAAM

Over Johannes Placotomus' « Pharmacopoea in Compendium redacta »

door Dr. L. ELAUT (Gent).

A. T s c h i r c h schreef in 1905 (1) dat een farmakopee, ver van een droog boek te zijn, een dokument is waar men zo veel kan uit leren dat het niet verkeerd is het als een « tijdspiegel » te bestempelen. Inderdaad ; wanneer men er enkele met historische zin in kijkt, zal men volmondig de zienswijze van de Zwitserse farmakognost en historikus van zijn vak willen onderschrijven.

Het volstaat in het oog te houden, waar en wanneer het boekwerk verscheen, door wie, op aanduiding of in opdracht van wie het geschreven werd, alleen of in samenwerking, wie en wat de auteurs waren, wat ze deden en waar ze werkten, het volstaat het plan en de uitbouw van de farmakopee in te studeren, de epistola dedicata in al hetgeen, in vers of in proza zo'n werkjes voorafgaat of achteraf volgt, aandachtig te lezen, om tot het besluit te komen dat het zeer vaak een veelkleurig kaleidoskoop van een stuk geschiedenis inhoudt, en een brokje kultuurbezit is dat men niet graag wil missen, nadat men er kennis mee gemaakt heeft.

Men kan het er thans over eens zijn dat een farmakopee « in historische zin, een boekwerk is, hoe ook genoemd, waarin ten behoeve van de (officiële) geneesmiddelenbereiding aanwijzingen en voorschriften worden gegeven door de samensteller(s), welk werk op enigerlei wijze door een door apothekers en artsen aanvaard gezagsorgaan verplicht werd gesteld, ook al is deze verplichting niet in de titel verwerkt » (2).

Deze definitie neemt er vrede mee dat het woord het begrip niet altijd dekt, want lading en vlag verschillen meer dan eens. De betekenis van het woord heeft daarenboven aan ontwikkeling blootgestaan ; zo gaat het niet op het Griekse *φαρμακοποιία* met zijn modern homoniem te identificeren, en wat Diogenes L a e r t i o s (derde eeuw na Chr.) er mee bedoelde was helemaal wat anders dan een officiële verzameling van farmaceutische formules en voorschriften van artsensijbereiding (3).

(1) *Janus*, 1905, 10, blz. 281.

(2) W. F. D a e m s en L. J. V a n d e W i e l e, *Noord- en Zuidnederlandse stedelijke Pharmacopeeën*, Uitg. Itico, Mortsel 1955, blz. 9.

(3) *De vitis, decretis et responsis*, Basel 1533.

Voordat het woord farmakopee met het eind der zestiende eeuw voorgoed begon opgang te maken, was te Antwerpen één geschriftje van die naam verschenen: *Pharmacopoea in compendium redacta per Johannem Placotomum. Eiusdem Dispensatorium usitatissimorum hoc tempore medicamentorum descriptiones continens. Antverpiae, Apud Viduam Martini Nutii, Anno MDLX. Cum Gratia et Privilegio*; 13,5 x 6,5 cm; 238 bladen.

Het boekwerk is in die zin prematuur dat het niet beantwoordt aan wat als een algemeen aanvaarde definitie van een farmakopee kan gelden. Het had nergens kracht van wet, legde niemand bevoegdheden op, noch voerde verplichtingen of beperkingen in.

Men heeft beweerd dat dit de oudst bekende Duitse farmakopee zou zijn. Van Schoor heeft laten uitschijnen dat zulks niet opgaat (4). Wel gaat het op te beweren dat met Placotomus het woord « formakopee » begon ingeburgerd te worden en geleidelijk meer en meer gebruikt werd door de overheidsdiensten die het bereiden van geneesmiddelen wettelijk wilden regelen.

Placotomus is de half Latijnse, half Griekse vertaling van Brettschneider, de naam van een arts (1514-1572) die te Wittenberg, Königsberg en Danzig werkzaam was en zich op velerlei gebied verdienstelijk heeft gemaakt. Onder meer werd hij te Danzig in 1555 (5) tot beheerder van de naar zijn eigen inzichten gebouwde en georganizeerde stadsapoteek aangesteld. In die hoedanigheid kon hij over de beroepskennis van al wie zich met de bereiding en de verkoop van geneesmiddelen bezighield een uitgebreide ervaring opdoen. En het blijkt inderdaad dat hij zich die ervaring heeft te nutte gemaakt om ze, vijf jaar later, de aanleiding te laten zijn voor het uitgeven van zijn farmakopee.

Placotomus was te Danzig gevestigd toen hij zijn werkje schreef. Vaak komt de vermelding van die stad in de tekst voor, en schuift hij woorden of lokale gebruiken in, bv. op blz. 129 « ein halbsnotgewicht Dantisci dictum ». Verwondering baart het derhalve dat de farmakopee van de stadsapoteker van Danzig aan de « amplissimis, honestissimis et prudentissimis viris Consulibus atque Senatoribus » van de doorluchtige stad Lübeck wordt opgedragen. En nog meer als men in de eerste regel van de opdracht verneemt dat Placotomus voor de magistraat van die stad een volkomen onbekende is, en hij met de republiek Lübeck niets te maken heeft. Wilde hij misschien de bestuurders van Lübeck in het gevlug komen met het oog op een mogelijke betrekking nadat hij zich in die stad zou gevestigd hebben? Best mogelijk, want zoals hij vroeger Königsberg had moeten verlaten na een ruzie met zijn ambtsgegoten, is het niet uitgesloten dat hem zijn verblijf te Danzig om dezelfde redenen lastig werd gemaakt en hij een verhuizing overwoog. Of zag Placotomus de mogelijkheid in dat zijn farmakopee te Lübeck gemakkelijker voor de farmaceuten kon verplicht worden gemaakt, waarop dan Danzig en andere steden zouden volgen? Zou het in zijn bedoeling gelegen hebben op de toedracht van wat zijn farmakopee kon worden, vooruit te lopen?

Een tweede bevreemdende vaststelling is dat Placotomus zijn farmakopee te Antwerpen liet verschijnen; er ontbraken in zijn land zeker geen drukkerijen waar hij een beroep kon op doen. Een voor de hand liggende verklaring hebben wij daarvoor niet; alleen kan men vinden dat de wisselwerkingen tussen de hanzesteden Danzig en Lübeck en Antwerpen veelvuldig waren en dat handelsrelaties aldus zeer vlot tot stand kwamen.

Werd te Antwerpen goedkoper en beter gedrukt dan in Duitsland? Plantin was er sinds 1549 gevestigd; Placotomus richt zich evenwel niet tot de aartsdrukker maar tot een minder bekende uitgeverij. De reden hiervan is ons niet bekend. Maar zien we niet dat Placotomus slechts één van zijn menigvuldige werken te Danzig uitgaaf? De overige verschenen te Leipzig, te Straatsburg, te Lyon, te Frankfurt a.M., te Frankfurt a.O. Waarschijnlijk moet men hiervoor geen andere verklaring zoeken dan de geestelijke (en vaak lichamelijke) honkloosheid van de geleerden, schrijvers en kunstenaars van de Renaissance, gepaard met de mogelijkheid tot ruimer afzet en verkoop die door de bekende uitgeversbedrijven beter gegarandeerd werden. Met Antwerpen en Lübeck, naast Danzig, in het uitgeven van zijn farmakopee te betrekken, geraakte het boek zeker meer verspreid en kon het wellicht op een officiële erkenning hopen.

(4) O. Van Schoor, *Journ. Pharm. Belgique*, 14, 1932, 44.

(5) *Biogr. Lexikon*, Bd I, 1932, blz. 621.

Wat *Placotomus* met zijn farmakopee op het oog had, leest men duidelijk in de *Epistola dedicatoria* : een werk schrijven over de samenstelling en de bereiding van de geneesmiddelen ten behoeve van de studenten. Nadat hij te Danzig enige jaren als stadsarts gevestigd was en een van zijn bloedverwanten bij hem de artsensijbereidkunde was komen leren, vond hij het gewenst niet op een empirische wijze maar liever met een rationele methode het vak te onderwijzen, te weten met behulp van een geschriftje waarin de beginselen van de farmacie ordelijk uiteengezet stonden, en dat op elk ogenblik als referentiewerk kon ter hand genomen worden.

Toen de ervaring het nut van zulk boekje bewezen had, stelde de schrijver vast dat het door anderen al gebruikt werd en op korte tijd overal in Duitsland doorgedrongen was. Het werd afgeschreven, aangevuld en, daardoor, zozeer verminkt dat het weldra niet meer door *Placotomus* als zijn pennevrucht kon erkend worden.

Er zat niets anders op dan zelf een boekwerkje te laten drukken dat als het zijne moest doorgaan.

Zo groot was de onwetendheid onder diegenen die medikamenten bereidden en te koop boden dat sommigen zelfs hun naam niet konden schrijven. Zij waren daarenboven verwaand, kenden Latijn noch Duits, en wisten niets af van de werking der geneesmiddelen. Om dat euvel te verhelpen kon een leidraad over de artsensijbereiding nuttig zijn. Niet voor de meesters in de kunst maar voor de beginnelingen en de leerlingen in het vak heeft *Placotomus* die leidraad opgesteld, het is een handleiding, een *ἑισαγωγή*, een bemiddeling tot de veel geleerder en vollediger boeken van een *Sylvius* bv. Om al die redenen bidt *Placotomus* dat de magistraten van Lübeck hem, de onbekende, en zijn boekje niet zouden van de hand wijzen maar in bescherming nemen.

**

Wanneer men het, met de naam van farmakopee toegeruste, geschrift van *Placotomus* op zijn inhoud naziet, blijkt dat het in feite een dubbel gewrocht is : het eerste deel heeft de schrijver *farmakopee* geheten, het tweede deel dat hij van een eigen *praefatio* voorziet, noemt hij een *dispensatorium*.

Men kan over de specifieke betekenis van een farmakopee en een dispensatorium linguïstische haspeling houden, maar een dispensatorium, zegt *Placotomus*, bevat de formules van de meest gebruikte geneesmiddelen. En wat hij in dat tweede gedeelte mededeelt is niets anders dan een toepassing van de dingen die in het eerste gedeelte aan bod komen.

Was het woord « dispensatorium » overgenomen van *V. Cordus* die in 1545 zijn opgang begon ? Het is niet onmogelijk, want *Placotomus* vermeldt hem « *expressis verbis* » met tal van andere, onder zijn bronnen. Die formules moeten niet « *ne varietur* » opgevat worden, doch zijn een gemiddelde van de dosis en de mengeling die de artsen in de regel voorschrijven ; naar omstandigheden kunnen de beste formules gewijzigd worden, aan de dokters alleen moet in deze het initiatief gelaten worden, zij vinden daartoe een aanleiding in de toestand van hun patiënten en de aard van de ziekten. Bij *Valerius Cordus* geschiedt het op dezelfde manier.

De formules voor zijn dispensatorium heeft *Placotomus* o.m. geput bij *Mesue*, *Nicolai*, *Avicenna*, *Myrepsus*, *Scribonius Largus*, *Razes*, *Arnaldus* ; mitridatica en teriakels verschijnen ook op het appel, dat van *Andromachus* ontbreekt zeker niet.

Het eerste gedeelte wordt besteed aan een opsomming van de meest gebruikelijke geneesmiddelen, aan de simplicia en hun oorsprong en eigenschappen, aan hun bereiding, bewaring en winning, aan hun farmakognosie, aan de farmaceutische bewerkingen, enz. Onmisbare dingen staan in alfabetische lijsten gerangschikt die onmiddellijk kunnen overzien worden ; het is een werkinstrument dat men bij de hand houdt en op hetwelk men staat kan maken. Er is veel eigen ondervinding in het eerste deel van *Placotomus'* farmakopee neergelegd ; het kapittel over de pillen (blz. 120v-122r) is onder dat opzicht lezenswaard ; daarom doet het geschriftje zo persoonlijk aan, en men ziet beter dan ooit in dat *Tschirch* met zijn uitspraak farmakopee = tijdspiegel het bij het rechte eind heeft.

Vergelijkt men de stof van de huidige farmakopeeën met *Placotomus*, dan is men telkens getroffen door het gering fundamenteel verschil tussen beide.

Men kan op de betekenis van de woorden wel allerlei gezochte aanmerkingen maken, maar op de methodiek van *Placotomus* valt weinig of niets af te dingen. Zijn boekwerk is geen staats- of stadsfarmakopee in de zin die thans aan het woord vastzit, doch het is en blijft een geschrift over alles wat tot het bereiden van volwaardige geneesmiddelen kan bijdragen. Het deelt alle beschikbare gegevens over de geneesmiddelen mede en bevat uitvoerige lijsten over de te zijner tijd gebruikte farmaceutische formules, en andere nuttige bijzonderheden meer.

Indien de naam farmakopee voor het eerst in de titel van het werk in 1548 te Lyon opduikt (6), dan blijkt nergens uit dat die farmakopee iets meer was dan een verzameling farmaceutische voorschriften voor wie ze gebruiken wilde. *Placotomus'* boekje was het evenzeer, met dien verstande dat er nog een pedagogisch oogmerk mede verbonden was, dus ook voor privaat, niet-ambtelijk gebruik bestemd. Algemeen wordt aangenomen dat het Florentijns *Receptario* van 1498 (7) de eerste officiële farmakopee was, maar zij droeg die naam niet. En zou het *Antidotarium Nicolai* minder de stamvader van alle farmakopeeën zijn, omdat 'de vlag waaronder het voer de latere kleuren van zijn lading niet bevatte?

Al de in deze bijdrage met name vermelde boeken over artsennijbereidkunde zijn uitvoeriger dan het werkje van *Placotomus*. Deze heeft zich blijkbaar door Jacobus Sylvius' magistraal *Methodus Medicamenta componendi* 1541 (8) laten leiden; hij verklaart het uitdrukkelijk in de « Epistola » van zijn farmakopee. Dat hij de titel van deze laatste bij Sylvius zou gehaald hebben, ligt dan ook voor de hand. Sylvius' *Pharmacopoea libri tres* van 1548 konden wij niet inzien, maar in zijn eerste farmakologische uitgave, de boven aangestipte van 1541, hebben wij te vergeefs naar het woord « farmakopee » gezocht, al komt het woord « pharmacopoeus » er elke tien regels in voor. Het moet dan toch zijn dat het woord « farmakopee » nog geen algemeen gangbaar begrip of boekwerk weergaf.

Hoe dan ook, *Placotomus'* boekje schijnt met zijn titel een voorloper te zijn geweest. Met het opzet, de inhoud, de bewerking, met heel de uitgaaf zijn merkwaardige niet alledaagse omstandigheden verbonden. Op de voornaamste daarvan hebben we de aandacht gevestigd.

**

RÉSUMÉ

La « Pharmacopoea in Compendium redacta » de Jean Placotomus

par le Dr. L. Elaut (Gand).

La « Pharmacopoea in Compendium redacta » de Jean Placotomus (*Brettschneider*) publiée à Anvers en 1560 est un des premiers ouvrages portant titre de pharmacopée. Écrit dans le but manifeste de servir de manuel à l'usage des élèves dans les pays germaniques, le petit livre fut très recherché pour ses qualités pédagogiques. Il se situe dans une période où la notion actuelle de la pharmacopée commence à prendre corps.

DE ZELDZAME PHARMACOPOEA AMSTELREDAMENSIS, EDITIO TERTIA

door Apoth. L. J. VANDEWIELE (Gent).

Toen we ertoe besloten de geschiedenis en bibliografie van de Noord- en Zuidnederlandse Stedelijke Farmacopeeën (1) uit te geven, waren collega Daems en ik zelf overtuigd dat we niets onverlet gelaten hadden om de volledige reeks van

(6) Cfr. W. F. Daems en L. J. Vandewiele, op. cit., bl. 9.

(7) O. Vanschoor, *L'Origine des Pharmacopées*, Journ. Pharmac. 1925, 5, blz. 469.

(8) Parisiis, apud chr. Wechelum 1541.

(1) W. F. Daems en L. J. Vandewiele. Noord- en Zuidnederlandse Stedelijke Farmacopeeën. Drukkerij-Uitgeverij Itico N.V., Mortsel bij Antwerpen en N.V. Uitgeverij Littera Scripta manet. Joppe (Ned.) MCMLV. 200 blz. en 136 reproducties.

Stedelijke Farmacopeeën in de Nederlanden verschenen, te reconstrueren. Amsterdam met zijn vele uitgaven was en bleef de grote struikelblok ; 25 uitgaven (verschenen tussen 1636 en 1795) werden besproken, doch het was ons niet gelukt de Editio Tertia noch de Editio Quinta terug te vinden.



Collega Dr. V e s t e r te Düsseldorf maakte, ingevolge onze publicatie, bekend dat hij in zijn archief de Editio Quinta bezat. Dit hebben wij destijds medegedeeld (2).

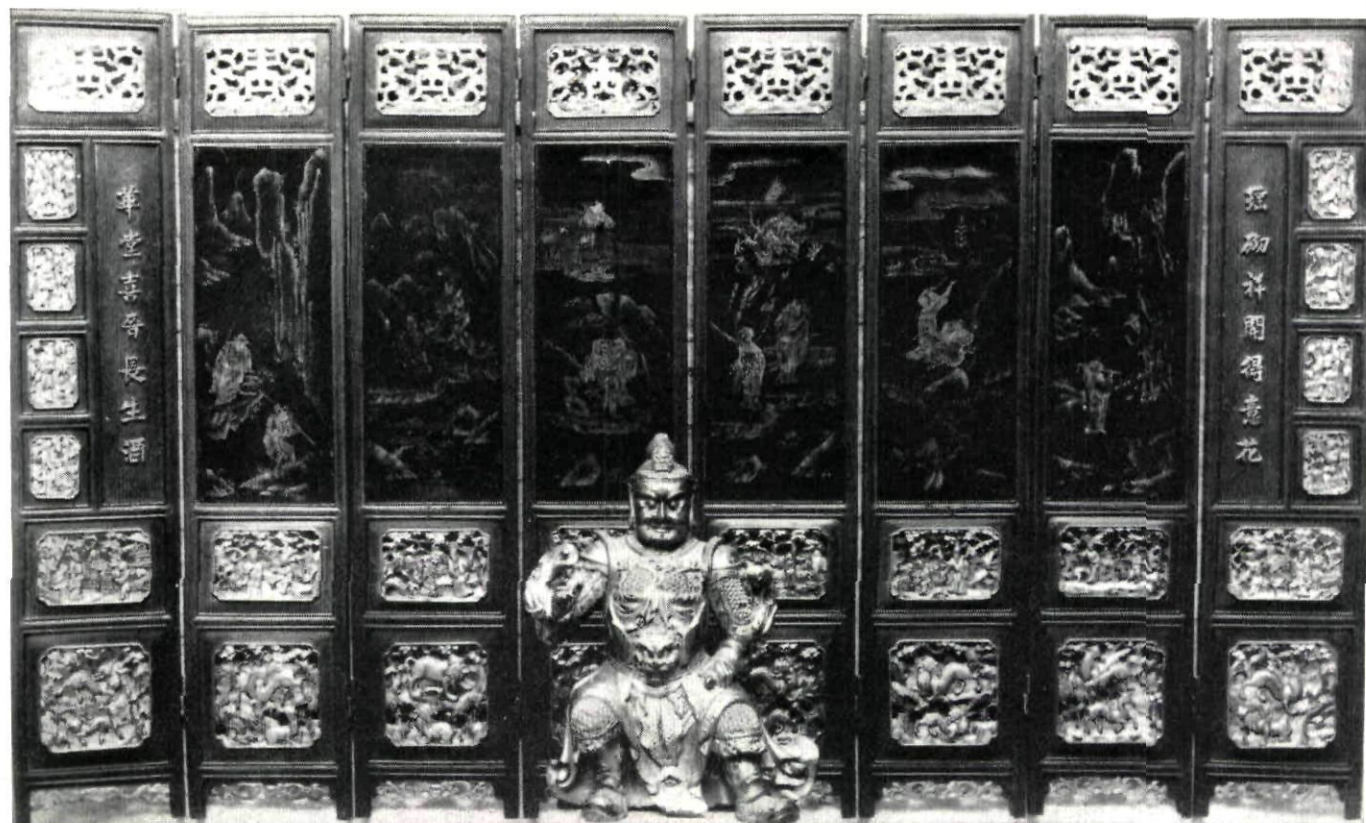
Nu laat collega M. D e l b e k e, de Stuerstraat, 2, te Ieper, ons weten dat hij in het bezit is van de Pharmacopoea Amstelredamensis, Editio Tertia. Hij liet ons een reproductie van het titelblad (hierbij afgedrukt) geworden ; de reproductie werd ietwat vergroot, het origineel meet 6 x 9 cm.

Dit boekje vormt dus de ontbrekende schakel. De veronderstelling dat er uit de drukkerij Blaeu een ononderbroken reeks van Editio I tot VI zou gekomen zijn wordt van langsommeer werkelijkheid. Onderstaande tabel zal dit verduidelijken :

				<i>Uitgever</i>	<i>Vindplaats</i>
1636	Pharm.	Amstelred.	Ed. Princeps	G. & J. Blaeu	Meerdere.
1636	—	—	Ed. Altera	Franeker	Bi. Nat. te Parijs.
1639	—	—	Ed. Tertia	J. & C. Blaeu	Apr. M. Delbeke, Ieper.
1643	—	—	Ed. Quarta	Joh. Blaeu	Bi. Sted. Museum, Gouda.
1651	—	—	Ed. Quinta	Joh. Blaeu	Dr. Vester, Düsseldorf.
1651	—	—	Ed. novissima	Janssonius	UB Amsterdam.
1660	—	—	Ed. Sexta	Joh. Blaeu	Meerdere.

We bemerken dus dat er bij Bleau uitgaven zijn van 1, 3, 4, 5, 6. Janssonius deed ook nog tussen 5 en 6 een novissima verschijnen, terwijl de Editio altera te Franeker bij Bernardus Berentsma werd gedrukt. Of er bij Blaeu ook nog een Editio altera verschenen is, blijft een open vraag ; misschien was Blaeu op de hoogte van de uitgave van Berentsma, zodat hij zijn reeks onmiddellijk met de editio tertia heeft voortgezet. Met zekerheid kan hier geen besluit getrokken worden tenzij de Editio

(2) W. F. D a e m s en L. J. V a n d e w i e l e. Nog over Noord- en Zuidnederlandse Stedelijke Pharmacopeeën. Pharmaceutisch Tijdschrift voor België. Nr. 1, januari 1956.



Oud Chinees farmaceutisch scherm uit de XVIIe eeuw. Vooraan : beeld van K u v e r a, God van de Rijkdom en de Gezondheid.



Detail van het oud chinees farmaceutisch scherm. Boven : Extractie uit bloemen : de farmaceut geeft uitleg aan de helper.
Onder : Fabeldieren en magische symbolen.

altera, van de persen van de Gebroeders Blaeu, zou voor de dag komen. Het weze voor de bibliofielen een aansporing om eens na te gaan of zij geen Pharmacopoea Amstelredamensis Editio altera in hun bezit hebben, welke niet te Franeker maar te Amsterdam werd gedrukt.

RÉSUMÉ

La rarissime « Editio Tertia » de la Pharmacopoea Amstelredamensis

par le Pharm. L. J. Vandewiele (Gand).

Lorsque D a e m s et V a n d e w i e l e publièrent leur livre sur les pharmacopées des Pays-Bas septentrionaux et méridionaux, ils n'avaient pas réussi à retrouver l'Editio Tertia ni l'Editio Quinta de la Pharmacopée d'Amsterdam. L'Editio Quinta a été retrouvée ultérieurement dans les archives du Dr. V e s t e r à Düsseldorf. Maintenant le confrère D e l b e k e d'Ypres communique qu'il est en possession de l'Editio Tertia, rendant ainsi la gamme des pharmacopées d'Amsterdam au complet à moins qu'on ne retrouve une Editio altera imprimée sur les presses de l'imprimerie Blaeu.

EEN OUD CHINEES FARMACEUTISCH SCHERM

door Apoth. L. J. VANDEWIELE (Gent).

Collega D e l b e k e uit Ieper is niet enkel een bibliofiel, die een zeer rijke verzameling o.a. farmaceutische en medische werken bezit, hij is ook een verwoed verzamelaar. Hij kon de hand leggen op een oud Chinees farmaceutisch scherm, dat stellig het nader bekijken waard is. (Zie figuur op buitentekst-plaat).

Dit scherm, 2 m lang en 1,25 m hoog, bestaande uit 8 panelen, diende oorspronkelijk als wandversiering in een XVIIe-eeuwse Chinese farmacie. Langs weerszijden staat een tekst in Chinese schrifttekens, die, naar het zeggen van sinologen, erop zouden wijzen dat het scherm gemaakt werd rond 1650. Het middendeel der panelen is lakwerk, en als men weet dat het meeste lakwerk dat thans in de musea te zien is dagtekent uit de Tj'ien-Loeng-periode (1736-1796) of later, dan kunnen we onmiddellijk vaststellen dat we hier voor een zeldzaam oud stuk komen te staan. De omlijsting is eveneens een aanwijzing voor de hoge ouderdom, deze bestaat immers uit den- en kamferboomhout, terwijl de latere werkstukken meestal in teak worden uitgewerkt.

De panelen in lakwerk stellen de hemelse geneeskunde voor, doch niet zozeer in verband met de dogmatische geneeskunde noch met de chirurgie, als wel met de artsennijbereidkunde. Op ieder paneel wordt een goede genius afgebeeld, die goddelijke geneesmiddelen uitdeelt of allerlei substanties in geneesmiddelen omzet. Het valt voor ons westerlingen steeds moeilijk Chinese prenten te begrijpen; de Chinesen leggen meer nadruk op het uitbeelden dan op het afbeelden, zij suggereren meer dan zij zeggen. Heel hun tekenschrift is op dit axioma gebouwd; oorspronkelijk beeldden zij iets af, naderhand werd dit beeld een teken dat noch van ver noch van bij betrekking heeft op het uitgebeelde. Hun denkwijze, hun mythologie, hun omgeving, alles is te veel verschillend van ons, om een plotse assimilatie mogelijk te maken. Dit is des te meer waar wanneer geneeskunde of farmacie ermee gemoeid is. Immers de wieg van de alchemie stond in China en de alchemisten van alle tijden en alle plaatsen hebben de alchemie steeds beschouwd als een esoterische wetenschap, waarvan de adepten onderling en met het nageslacht in hun boeken correspondeerden door middel van hermetische teksten, waarvan de zinnebeeldige betekenis voor de ingewijde gewone taal was, doch waardoor leken volledig werden uitgesloten. Het vergt heel wat studie en ondervinding om wegwijz te worden in heel die warboel van symbolen, hierogliefen figuren, kaballistische zinswendingen, dubbelzinnige uitdrukkingen en onontwarbare reeksen van getallen. In China was deze manier van zich uit te drukken nog meer overeenstemmend met de aard van de bevolking en zo was de taal der Chinese alchemisten eerder voor de leken vatbaar, daar deze gewoon waren abstracte begrippen door bepaalde tekenen te assimileren, zodat de adepten verplicht waren nog ingewikkelder en nog meer hermetisch met

elkaar te corresponderen. Het hoeft dus niet te verwonderen dat bij het bezien van Chinese voorstellingen, en vooral van geneeskundige-alchemistische, het voor een westerling nog onbegrijpelijker wordt, dan de reeds zo verwarrende westerse alchemistentaal.

De tekst van de schrifttekens luidt voor de linker kant : « De Hemelse vaas, welke bloemen bevat, opent zich voor het welzijn. » Rechts : « In deze mooie kamer zijn wij gelukkig u de levens-elixir te schenken. » De levens-elixir is steeds de droom geweest van de Chinese alchemisten ; deze elixir moest een lang leven verzekeren, de onsterfelijkheid, de gelijkheid met de godheden. Zo zochten ze de Filosofische Steen, die het mogelijk moest maken onedele metalen in edele om te zetten, en tevens de levens-elixir te bereiden. Deze droom kwam uit China, over Indië naar Griekenland en Rome, waar de Arabieren ze overnamen en in het Westen propageerden.

De 4 kleine gesculpteerde panelen langs de lettertekens en de 8 bovenste onder het lakwerk stellen enkelvoudige geneesmiddelen voor en in het bijzonder de extracties uit planten. De farmaceuten worden op sommige afgebeeld, terwijl ze uitleg aan het verstrekken zijn aan hun helpers.

De onderste taferelen vertonen fabeldieren en magische symbolen ; zo bemerken we o.a. de hond van Fô, de draak, een dier half-olifant-half-leeuw, enz.

Het geheel geweldig geornamenteerd, zoals we dat in de Chinese kunst gewoon zijn, dwingt de bewondering af.

Hier is stellig een kluif, waarnaar vele sinologen gretig zouden verlangen.

RÉSUMÉ

Un paravent chinois pharmaceutique du XVII^e siècle

par le Pharm. L. J. V a n d e w i e l e (Gand).

Notre confrère D e l b e k e d'Ypres est en possession d'un écran en bois qui a servi comme décoration murale dans une pharmacie Chinoise du XVII^e siècle. L'auteur donne une description analytique des figurines, qui sont des représentations pharmaceutiques mystiques et mythologiques de l'ancienne Chine.

BOEKBESPREKINGEN

Prof. Dr. Jean VAN DE VELDE, **Grepen uit de Geschiedenis der Anatomie**. Mededelingen van de Kon. Vl. Academie voor Wetenschappen van België, jaargang XXI, nr. 6, 38 blz. + 25 blz. illustr.

Als zoon van Prof. A. J. J. Van de Velde heeft de auteur het als een filiale plicht aanzien, een onvoltooid werk van zijn vader voort te zetten. A. J. J. Van de Velde had in een drietal bijdragen 79 reproducties gepubliceerd van lessen in anatomie, een onderwerp dat vooral door de Anatomische Les van Rembrandt wereldbekend is. J. Van de Velde bracht dit aantal op 114. Dergelijke verzamelingen hebben natuurlijk slechts een betrekkelijke waarde, evenals het aantal verzamelde reproducties — Wolf-Heidegger en Cetto kondigen een monografie aan over hetzelfde onderwerp met meer dan 300 afbeeldingen ! Verdienstelijker wordt het werk daar waar de auteur zich niet beperkt tot « prentjes-kijken », doch een kort overzicht geeft van de geschiedenis der Anatomie zoals die zich heeft ontwikkeld in de opeenvolgende cultuurcentra. De tweede verdienste van het werk ligt in een poging tot classificatie in 12 groepen ; ik druk op pging omdat zulks immer kunstmatig aandoet. Aldus wordt groep III genoemd « De Meester spreekt ex cathedra » en groep IV « De Meester heeft zijn cathedra verlaten » ; beide groepen lopen ineen wat de tijdsbepaling der reproducties betreft. In de volgende groep « De Meester neemt het mes in de hand » worden het reproducties van werken van latere datum. Het kan nuttig zijn hierop de aandacht te vestigen, in verband met de mentaliteitsontwikkeling in de geschiedenis van de geneeskunde. Schrijver geeft een rake beschrijving (blz. 17) van de leraars, die in alles poogden de edellieden na te bootsen ; de geschiedenis leert

ons dat dit een algemeen kenmerk was niet alleen van de docenten doch van alle doctoren uit die tijd ; deze voelden zich geroepen uitsluitend tot de dogmatische geneeskunde, alle manipulaties geschieden door de chirurgijns wat de chirurgische ingrijpen betreft en door de apothecarissen, voor wat het bereiden van geneesmiddelen aangaat ; handenarbeid was voor deze kandidaat-edellieden uit den boze, beneden hun waardigheid. Het verwondert mij dan ook dat schrijver het steeds heeft over « assistenten » die de dissectie verrichten onder aanwijzing van de Magister ; ik zou het minder storend en historisch meer verantwoord vinden, indien de benaming assistent vervangen werd door chirurgijn. Er zou met die woordenverwisseling een hele brok historie tot haar recht komen. Toen « De Meester het mes zelf in de hand nam » (groep V), waren de doctoren als kandidaat-edellieden een illusie rijker, doch de wetenschap heeft er veel bij gewonnen.

Een uitgebreide Bibliografie (63 werken) besluit deze studie. Niettegenstaande deze lijst indrukwekkend kan genoemd, verwondert het ons toch verscheidene werken hierin niet vermeld te zien, waar een of meer prenten in voorkomen, die ik niet kon terug vinden in deze studie ; ik vernoem o.a. Cornelis Veth, De arts in de caricatuur ; J. G. De Linde, Geneeskundige volksprenten in de Nederlanden (met chirurgijnsalmanakken) ; Baumann, De Dokter en de ontwikkeling der Geneeskunde ; Baumann, Uit drie eeuwen Nederlandse Geneeskunde e.a.m.

Van de Velde zal de eerste zijn om te erkennen dat het onderwerp alles behalve afgewerkt is ; we hopen dan ook dat hij deze interessante studie verder zal uitdiepen en ons verder zal vergasten op een zo volledig mogelijke anatomische iconografie.

V.

CERCLE BENELUX D'HISTOIRE DE LA PHARMACIE
KRING VOOR DE GESCHIEDENIS DER PHARMACIE IN BENELUX
 Opgericht 18 april 1950. — Fondé le 18 avril 1950.

Bureau / Bestuur :

Président : Dr. P. H. Brans, Rotterdam	President
Vice-Président : Pharm. I. Etienne, Verviers	Vice-President
Secrétaire : Apoth. L. Vandewiele, Gent	Secretaris
Trésorier : E. G. Segers, Brussel	Penningmeester
Administrateur : Apoth. Alfred Nimax, Luxembourg.	

Membres d'honneur / Ereleden :

Dr. M. Bouvet, président de la Société d'Histoire de la Pharmacie, rue Thénard 4, Paris Ve, France.
 Apoth. G. E. Dann, President Intern. Gesellschaft für Geschichte der Pharmazie, Daenische Str. 19, Kiel, Deutschland.
 Prof. Dr. D. Rafael Folch y Andreu, président Sociedad Española de Historia de la Farmacia, General Mola 85, Madrid, España.
 Prof. Dr. G. Urdang, director American Institute of the History of Pharmacy, Monroe Str. 1635, Madison 6. (Wisc.) U.S.A.
 Prof. Dr. A. E. Vitolo, Presidente del Associazione Italiana di Storia della Farmacia, Piazza Carrara 10, Pisa, Italia.

Membres Donateurs / Ondersteunende leden :

A. P. B. (Algemene Pharmaceutische Bond / Association Pharmaceutique Belge), Archimedesstr. 11, Brussel.
 Kon. Ned. Mij ter Bevordering der Pharmacie, Alexanderstr. 11, 's-Gravenhage.
 Departement Amsterdam van de K.N.M.P., Jan Luykenstr. 94, Amsterdam Z.
 Departement Gelderland van de K.N.M.P., Arnhemseweg 1, Ede G.
 Departement 's-Gravenhage van de K.N.M.P., Rijkswijkseweg 113, 's-Gravenhage.
 Departement Limburg van de K.N.M.P., Wijker Brugstr. 10, Maastricht.
 Departement Noord Brabant van de K.N.M.P., Wilhelminapark 28, Tilburg.
 Departement Noord-Holland van de K.N.M.P., Duinoordstr. 69, Haarlem.
 Departement Rotterdam van de K.N.M.P., Goudsesingel 29, Rotterdam.
 Departement Utrecht van de K.N.M.P., Bem. Weerd O.Z. 29, Utrecht.
 Syndicat des Pharmaciens Luxembourgeois, avenue du 10 septembre 5.
 N. V. Handelsmaatschappij L. I. Akker, Postbus 21, Rotterdam.
 Etabl. Biergon, 5, rue Sœurs de Hasque, Liège.
 Etabl. Coles, chaussée d'Haecht 24-26, Diegem-Brussel.
 N. V. Kon. Pharm. Fabr. v/h Brocades, Stheeman en Pharmacia, Looiersgracht 27-39, Amsterdam C.
 N. V. Amsterdamsche Chininefabr., de Wittenkade 48-50, Amsterdam W.
 Etabl. A. Couvreur, 78, rue Gallait, Brussel - Bruxelles.
 Etabl. Cusi, avenue Louise 428, Brussel - Bruxelles.
 Etabl. Kottenhoff, Bondgenotenstr. 84, Vorst.
 P. Hahmes, St.-Servaasklooster, Maastricht.
 N. V. v/h B. Meindersma, Westerlaenstr. 150-158, 's-Gravenhage.
 Etabl. Mijnhardt—Mon Cœur, Antwerpen-Mortsel.
 N. V. Handelsmij Nedigepha, Nieuwe Spiegelstr. 3-5, Amsterdam.
 N. V. Onderlinge Pharmaceutische Groothandel, Nieuwe Gracht 63, Utrecht.
 Ophaco, rue du Pépin 21, Brussel - Bruxelles.
 N. V. Pernivita, Postbus 69, Vlaardingen.
 Pharmacies Populaires, rue de Mangombroux 173, Verviers.
 N. V. Philips-Roxane Pharm. Chem. Ind. « Duphar », P.C. Hoofstr. 171-173, Amsterdam Z.
 C. N. Schmidt, Keizersgracht 31, Amsterdam C.
 Syndicat Pharmaceutique de l'Arrondissement de Verviers, Verviers.
 N. V. Dr. Willmar Schwabe, Westzijde 116, Zaandam.

Cotisation / Lidmaatschap :

Membres et membres donateurs — Leden en ondersteunende personen :
 f 8,— (100 fr. Belg.) par an, per jaar.
 Sociétés, institutions donatrices — Ondersteunende verenigingen, instellingen, instituten, etc. f 25,— (300 fr. Belg.).

Met toestemming van de redactie overgenomen
 uit het Economisch Historisch Jaarboek.